

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

רבים מאיתנו נתקלים במודעות – אפשר לראות את זה גם ברחבי האוניברסיטה – אבד כלב, משהו כזה, פרס למוצא הישר. יש איזו תמונה כזו איך החפץ נראה, כל מיני דוגמאות, אני לקחתי כדוגמה איזו הודעה שראיתי שמסתובבת, שתפסה את עיניי – חמשת אלפים דולר למוצא הספרים העתיקים. הייתה גניבה של ספרים באיזשהו מקום ומועצת בית המחוקקים רוצה שימצאו את הספרים האלו ומבטיחה פרס של חמשת אלפים דולר למי שימצא אותם. אנחנו רואים גם אנשים יראי שמים שלוקחים פרסים על דברים כאלו. האם הדבר הזה מותר? נראה שהדבר הזה לא כל כך פשוט, ניכנס לסוגיה.

נתחיל ממשנה במסכת בבא מציעא; 'היה בטל מסלע לא יאמר לו תן לי סלע, אלא נותן לו שכרו כפועל¹. מה מדובר כאן? משנה בפרק 'אלו מציאות', האדם שטורח בהשבת אבדה בזמן הזה הוא בטל מסלע. הוא צריך עכשיו להגיד לבוס שלו, לדפוק את הכרטיס ביציאה מהעבודה, לטפל באבדה ואחר כך לחזור לעסק שלו, לדפוק כרטיס שוב. מה קורה בזמן הזה? הוא מפסיד כסף. אומרת המשנה לא יאמר תן לי סלע, אלא נותן לו שכרו כפועל. הוא לא מגיע אחר כך למשיב האבדה ואומר לו תן לי סלע, אלא הוא נותן לו את שכרו כפועל – תיכף נראה שהכוונה היא כפועל בטל. נבין את זה. 'אם יש שם בית דין מתנה בפני בית דין, אם אין שם בית דין בפני מי יתנה? שלו קודם'. מה קורה עכשיו? אם בן אדם מגיע ומתבטל מהעבודה והוא מקבל שכר כפועל בטל – פועל בטל הכוונה היא שזה שכר פחות מהשכר שמגיע לו בדרך כלל. נניח שאדם עובד בעבודה פיזית – שואלים אותו תשמע, כמה היה עדיף לך שיפחתו מהשכר שלך כדי שאתה תעבוד בעבודה הכי בנחת שיכולה להיות עכשיו. תשב כשומר, מאבטח, בכניסה לאיזשהו מקום, שהוא רק יושב ושומר. כמה אתה מוכן שיפחתו מהשכר שלך? יש איזו הערכה מסוימת שאדם מוכן לעסקה כזו, וזה השכר שמוגדר כשכר של פועל בטל. זה פועל, אבל פועל בטל. מה קורה? הרבה אנשים מעדיפים לפעמים בזמן העבודה לשבת ולנוח קצת. אלא מה? המעסיק לא מוכן לקבל את זה. אז כאן יש לבן אדם איזו אופציה – הוא עכשיו טורח בהשבת האבדה, זו לא טרחה כזו גדולה, הרבה פחות גדולה מהטרחה של העבודות שהיו נפוצות בזמנם, ואדם מוכן שיפחיתו לו הרבה מהשכר בשביל הדבר הזה. מה קורה אם בן אדם לא מוכן שיפחיתו לו מהשכר? הוא אומר תעזוב אותו, לא מעניין אותי, אני רוצה לקבל משכורת גבוהה, יש לי חובות, יש לי משכנתא, אני רוצה לקבל את המשכורת שמגיעה לי, לא אכפת לי שאני מתאמץ, אין לי שום בעיה עם זה. מה יכול להיות כאן? יכול להיות כאן איזה פרדוקס – שנגיע למשיב האבדה וניתן לו בחזרה את האבדה ונשלח לו חשבונית, יכול להיות שבן אדם יגיד סליחה, החשבונית ששלחת לי לא מקובלת עלי, זה יוצא יותר מהסכום שבכלל האבדה שווה. אז מה הפתרון

¹ בבא מציעא ל':

שנותנת המשנה לבעיה הזו? 'מתנה בפני בית דין'. יש באזור בית דין שיכולים לעשות הערכה כמה שווה האבדה, שמאות בסיסית, כמה שווה השעה של האדם הזה שהוא צריך להתעסק באבדה. אם מדובר באבדה מאוד יקרה הם אומרים בסדר אדוני, תבטל את השעה שלך ותשלח לו אחר כך חשבונית, מדובר באבדה יקרת ערך. אבל אם לא, בפני מי יתנה? הוא לא יכול לעשות את ההערכה הזו, ולכן שלו קודם. תתעלם מהאבדה, למרות שיש איסור בתורה "לא תוכל להתעלם", כי הזמן שלך והמשכורת שאתה מקבל קודמת לאבדה של החבר. אנחנו מבינים מהמשנה הזו שרק אם אדם מתבטל מעבודתו ונגרם לו הפסד הוא יכול לדרוש כסף או החזר הוצאות מבעל האבדה. אבל האם במקרה שהוא לא מתבטל, נניח יושב בערב, פתאום רואה על הרצפה איזה חפץ – הוא צריך לשים מודעות ולטפל בזה, מותר לו לקחת על זה שכר? לכאורה אסור. וכך כותבים גם הפוסקים. כותב הרא"ש²; 'נותן לו שכרו כפועל, תנא כפועל בטל – מוכח מתניתין דדווקא כשעושה מלאכה או מתבטל ממלאכה נותן שכרו כפועל בטל. אבל אם לא היה עסוק במלאכה אסור ליטול שכר'. אז הרא"ש כותב מפורשות שאסור ליטול שכר. וכל המודעות שאנחנו רואים 'פרס למוצא הישר' זה מחוסר ידיעת ההלכה אומר הרא"ש. אנשים רוצים שיחזירו להם את האבדה, אבל אם אתה מחזיר את הכלב או את החפץ לבעלים שלו, והוא רוצה להוציא כסף מהכיס – סליחה, אסור לי לקחת. אם אנחנו מגדירים את זה כאיסור, הדבר אסור עלינו כשומרי הלכה – חבר מציע לך משהו לא כשר לאכול, מה זה משנה מי מציע, אסור לי לקחת את האוכל הלא כשר הזה. מה זה משנה מי מציע? גם כאן, אם מדובר על משהו שאסור לקחת, אסור ליטול שכר – אתה עשית מצווה, אסור לך לקחת שכר מצווה. יעלה על הדעת אם אדם לצורך העניין מכבד את הוריו, לוקח אותם לקופת חולים, האם הוא יכול לבקש מהם כסף אחר כך? מה זה שייך? אני מקיים את המצווה של רבונו של עולם. כל מצווה בסיסית שאדם עושה הוא לא יכול לקבל שכר. אומר הרא"ש אותו דבר גם כאן.

אמנם אם מדובר במתנה אנחנו נראה את ההתייחסות לכך, אבל כרגע אנחנו לא מדברים על גדר של מתנה אלא כשכר.

מוסיף המחנה אפרים 'מוכח מדברי הרא"ש דאפילו אם הבעלים רוצים לתת לו שהוא אסור ולא מצי למשקליה דהוי שכר מצווה'³. אומר המחנה אפרים, מה זאת אומרת, זה איסור מוחלט. אפילו אם הבעלים רוצים לתת לי זה אסור. וכך נפסק להלכה בשולחן ערוך – 'הרואה אבדה חייב להחזיר בחינם אם הוא בטל, אבל אם היה עוסק במלאכה ובטל ממלאכתו שווה דינר והחזיר אבדה שווה מאה דינר, לא יאמר לו תן לי דינר שהפסדתי אלא נותן לו שכרו כפועל בטל שיבטל מאותה מלאכה

² בבא מציעא ב', סימן כ"ד

³ מחנה אפרים הלכות שכירות, סימן ט"ו.

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

שהיה עוסק בה⁴. אמרנו, הוא מקבל איזה פיצוי מסוים אלא אם כן הוא מתנה. כלומר, מכל הפוסקים עד עכשיו אנחנו רואים שאסור לך לקבל שכר על האבדה.

שמעתי פעם על איזה סיפור על יהודי בארצות הברית שקנה ביד 2 שולחן כתיבה. והוא מארגן את השולחן כשהוא מגיע הביתה ומצא מאחורי אחת המגירות באיזה מקום נסתר מצא חבילה של שטרות, עשרות אלפי דולרים. הוא הרים טלפון למוכר ואומר לו קניתי שולחן, לא קניתי שטרות – המוכרת מתרגשת ואומרת שהשולחן הזה נרשם בצוואה והיה רשום שנשאר כסף ולא מצאו אותו ועכשיו בזכותך מצאנו אותו, ורצתה לתת לו שכר על כך. אומר לה אותו אדם סליחה, אני עשיתי בשביל המצווה. עשה קידוש ה' גדול. אבל לפי הרא"ש והמחנה אפרים זו שורת ההלכה. סליחה, תודה, החזרתי את האבדה, את הכלב, את השרשרת, את הפלאפון – רוצה האדם שהחזרת לו לצ'פר אותך – אני עשיתי בשביל רבנו של עולם. בשביל הרצון הטוב.

בניגוד לכל מה שאמרנו עד עכשיו יש משנה במסכת נדרים. 'המודר הנאה מחברו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבדתו. מקום שנוטלים עליה שכר תיפול הנאה להקדש⁵. על מה המשנה מדברת כאן? המשנה מדברת על מצב של מודר הנאה מחברו. מה המציאות הזו? מדובר על סכסוך בין שני אנשים שמסתיים בכך שאחד מהם נודר נדר שלא יקבל מהשני שום טובה. שום דבר. אני לא רוצה ממך שום דבר. השני לא נשאר חייב ואומר בסדר, גם אני לא צריך ממך. הם נודרים נדר שהם לא רוצים להנות אחד מן השני. למרות מה שהם אמרו האחד יכול לשקול לשני את שקלו, מחצית השקל, לתת את השקל שלו לבית המדרש, וכן גם לפרוע את חובו וכן להחזיר לו אבדתו. למה? כי כאן אני לא עושה לך טובה אישית אלא אני מקיים מצווה. אבל מוסיפה המשנה – 'מקום שנוטלים עליה שכר תיפול הנאה להקדש'. אם היה מקום מסוים שבו היו נוהגים לתת שכר על השבת האבדה, במקרה כזה אנחנו לוקחים את ההנאה, את השכר, ונותנים אותו להקדש, לבדק הבית, לבית הקדש. רגע, על מה המשנה מדברת פה? מה זה 'מקום שנוטלים עליה שכר'? מה לפני כן ראינו במשנה, ברא"ש, במחנה אפרים? האם מותר לתת שכר על אבדה? על מה המשנה מדברת?

כותב הרמב"ם; 'ומחזיר לו אבדתו – בין שהיו נכסי מחזיר אסורים על בעל האבדה, או נכסי בעל האבדה אסורים על המחזיר, לפי שהיא מצווה שחייבתו התורה⁶. מותר להחזיר אבדה כי זו מצווה מהתורה, כמו שאמרנו. 'ואם היה מנהג שהמחזיר אבדה מקבל שכר הרי זה לא יקבל לפי שמחמת המנהג יצא מחיוב תורה וכאילו בשביל מה שיקבל החזירה והריהו מהנה לזה שנדר שלא ינהו בגלל הדבר שמחזיר לו. וגם אם יוותר לו על השכר הנהוג הריהו מהנהו... 'אומר הרמב"ם סליחה, אם

⁴ שולחן ערוך חו"מ, רס"ה.

⁵ נדרים ד', ב'.

⁶ רמב"ם בפירוש המשנה.

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

תגיד לא, אני לא רוצה לקבל ממך שכר, עדיין הוא גורם לא הנאה. כי הוא יודע, מחזירים לי אבדה אני צריך לשלם כסף. אז מה עושים? מה הפתרון? הוא צריך לשלם את השכר אבל מפילים את השכר להקדש. הרמב"ם מתייחס לאיסור הזה שאנחנו רואים ממסכת בבא מציעא להחזיר אבדה? שוב, לא מתייחס. יש מנהג, נגמר.

הר"ן מפרש אחרת מהרמב"ם. ושימו לב, עד עכשיו משום מה הראשונים בכלל לא מתייחסים לשאלה ששאלנו, איך בכלל המשנה יכולה לתאר מצב שנותנים שכר על השבת אבדה. הר"ן כותב כך; 'מקום שנותנים שכר – דהיינו אם היה מחזיר בטל מסלע, דכי האי גוונא מחייב בעל אבדה ליתן שכר כדאיתא באלו מציאות'⁷. הר"ן כאן עושה אוקימתא. מה הסיבה שהוא עושה את האוקימתא הזו? יתכן שבגלל שהפריעה לו השאלה ששאלנו. זה לא כתוב במפורש בר"ן, אבל יכול להיות שהוא אומר תשמע, לא מדובר כאן במקרה של סתם נותן שכר, אלא מדובר במקרה שהאדם בטל ממלאכה. מקרה כזה שהוא בטל ממלאכה אז יש אפשרות לקבל שכר. זה מה שאומר הר"ן. הר"ן בא ואומר גם אם זו עבודה, בזה שאני התעסקתי באבדה שלך נגרם לי הפסד, זה כאילו עבודה – אסור לך לקבל שכר.

הראשון שמרגיש בשאלה הזו – שוב, לפי מה שאמרנו גם הר"ן הרגיש בזה, אבל הראשון שמרגיש בשאלה הזו זה התוספות יו"ט; 'ליבי מהסס בפירוש הרמב"ם, דכיוון דהחזרת אבדה מצווה היא אסור ליטול שכר, שהרי חייב להחזיר והיינו בחינם כדמוכח בדין פריקה במשנה דבבא מציעא וכן כותב בהדיא בטור בחושן משפט'⁸ – מה שאנחנו ראינו – 'המוצא אבדה חייב להחזירה בחינם. וכיוון שכן דוחק להעמיד משנתנו למנהג שלא כהלכה. דכל כי האי איכא למרמה אתו ברשיעי עסקינן? לא יכול להיות שאנחנו נעמיד את המשנה במציאות של רשעים. זה לא יכול להיות. וכן בכוליה פרקין לא העמידו נטילת שכר כגון לימוד או ביקור חולה כשהמנהג כן, אלא שאם הוא מותר גם כן מצד דין תורה'. אומר התוספות יו"ט, ההקשר שבתוכו הוא דן הם שני הפירושים של הרמב"ם ושל הר"ן. הוא אומר כך – הפירוש של הרמב"ם יותר מתיישב עם פשט המשנה, אבל בכל זאת, אני מקבל את פירוש הר"ן שאומר שמדובר בפועל בטל, בגלל שלא יכול להיות שמדובר באנשים רשעים. ולכן הוא מקבל את פירושו של הר"ן. כך התוספות יו"ט. והוא לא יכול להסביר אותו, הוא אומר 'ליבי מהסס בפירוש הרמב"ם', אני לא מבין כל כך על מה הרמב"ם מדבר, ולכן אני מאמץ את פירוש הר"ן. היתפארת ישראל' גם מתייחס לזה והוא מחדש כאן חידוש עצום; 'מקום שנוטלים עליה שכר ושניהם מודרים זה מזה דאם יטול שכר הרי נהנה ואם לאו הרי מהנהו'⁹. בסדר, ולכן אסור ליטול

⁷ ר"ן נדרים ל"ג.

⁸ תוספות יו"ט נדרים שם.

⁹ תפארת ישראל נדרים שם.

שכר אלא כמו שהסברנו, השכר הולך להקדש. שואל בעל התפארת ישראל, 'ואם תאמר איך יהיה תקנה ליתן שכר למשיב אבדה לעבור על דברי תורה? והרי מחויב להשיב בחינם'. כן, השאלה ששאלנו. 'יש לומר', שימו לב, 'דכמו בפרוזבול שראו חכמים שעל ידי קיום המצווה באים בני אדם לחטא בעניין ממון היו רשאים לתקן פרוזבול'. מה מאוד מפורסם? שחכמים תקנו פרוזבול. מה זה פרוזבול? ראו שלא הלוא לעניים ובאו לעבור על עבירה ולכן תקנו פרוזבול. 'והיינו משום דכל דבר דממון הפקר בית דין הפקר. הכי נמי, כשראו בית דין שרוב בני אדם היו מתעצלים מלהטריח מאוד בהשבת אבדה, מה גם בעניים, דאף על גב דבשעת ההשבה לא היה מזומן לפנייהם דבר אחר להשתכר, אפילו הכי חששו אולי ביני וביני שיתעסקו בהשבה יזדמן להם עסק להרוויח ולא יהיו כאן, ולהכי לא עסקו בהשבה ועברו על לאו דלא תוכל להתעלם'. שימו לב, התפארת ישראל מחדש כאן חידוש שלא מצאנו אותו בשום מקום – לא בחז"ל, לא בשום דבר. אבל הוא אומר יש לי רעיון איך לפתור את הבעיה, איך פתאום במסכת נדרים מדובר במקום שתקנו להשיב שכר. הוא אומר, בית דין יכולים לתקן תקנה, יש להם את הרשות לתקן תקנה. מה עשו בית דין? ראו שאנשים היו מתעצלים להשיב אבדות – היה מדובר בעוני גדול מאוד, לאנשים לא הייתה עבודה, אנשים היו מובטלים, ובן אדם אומר לעצמו תשמע, יושב ברחוב ומחכים לעבודה, זאת הייתה המציאות שבזמנם – והוא אומר בזמן שאני אחזיר את האבדה אני אפסיד את העבודה וכך הוא עובר על 'לא תוכל להתעלם'. ראו חכמים את הבעיה הזו ובאו ותיקנו תקנה, שכל מי שמשיבים לו אבדה יהיה חייב לשלם שכר. זה חידוש גדול. 'וודאי יש כוח ביד חכמים לתקן שיתנו למשיב שכר טרחתו בהשבה, לא כשכר, רק שיפקירו ממונו של בעל אבדה לגבי משיב'. יש כוח בידי חכמים להפקיר את ממונו של בעל האבדה. 'וכן נוטים דברי הרמב"ם. אולם להר"ן הכא מילת 'מקום' הכא לאו אעיר קאי ורק אמקרה, ורצונו לומר אם בשעת ההשבה קרה דבר שמותר על ידי זה לקח שכר עבור ההשבה כגון שהזדמן להרוויח דבר אחר שאז מותר ליקח שכר ההשבה'. אם כן אנחנו רואים את הכיוון של התפארת ישראל שמדובר בתקנה שאנחנו לא יודעים עליה כלום, וזו נקודה קצת חלשה בתפארת ישראל – תקנה של חכמים מוזכרת רק ברמז של מקום שנוטלים עליה שכר? אבל התפארת ישראל בא ואומר יש כאן תקנה שחכמים תקנו שלמרות שיש איסור לקבל שכר, מותר יהיה לקחת שכר, כי ראו שאנשים מתעלמים מאבדה.

האבן האזל הולך בכיוון אחר וכבר מקהה עוד יותר את העוקץ של נטילת השכר על השבת אבדה. אומר ר' איסר זלמן מלצר כך – 'צריך לבאר מה דפשוט כאן דעל השבת אבדה בעצמה אינו נוטל שכר. וקשה מהא דאמרין דאין בין המודר¹⁰ – זו המשנה שלנו בנדרים. האבן האזל מדבר בהלכות

¹⁰ אבן האזל הלכות גולה ואבדה י"ב, ג'.

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

השבת אבדה והוא אומר זה פשוט שהשבת אבדה הוא לא יכול לקחת שכר, והרי אנחנו מכירים בנדירים 'דמקום שנוטלים עליה שכר תיפול הנאה להקדש'. אנחנו רואים במפורש שכן נוטלים שכר. 'והנה רש"י פירש שם דמקום שנוטלים שכר היינו היכי שהיה בטל מסלע, וכן פירש הריטב"א והנמוקי יוסף'. אז עם רש"י והריטב"א והנמוקי יוסף אנחנו מסתדרים – מדובר במקום שהוא בטל משכר ואז אנחנו מסתדרים עם הגמרא בבבא מציעא. 'אבל הרמב"ם כתב שמקום שדרכם ליטול שכר, וכן פירש בפירושים דמקום שנוטלים שכר שנוהגים ליטול וקשה טובא מה שייך מנהג לעבור על דין תורה'. איך אפשר לעשות מנהג שעובר על דין תורה. 'והנה מקודם עלינו לבאר עיקר דין נטילת שכר בעד השבת אבדה'. איך אפשר לקחת שכר על השבת אבדה. 'הרמב"ם כתב בהלכה ד' אלא נותן לו שכרו כפועל בטל שיבטל מאותה מלאכה שהיה עוסק בה. ומוכח דמפרש שעל ההשבה אינו נוטל כלל'. אומר כאן אבן אבזל יסוד מאוד מעניין – הוא לא מקבל שכר אקטיבי על ההשבה, אלא בעצם החזר הוצאות על הבטלה שהוא התבטל בגלל השבת האבדה. 'וכן פירש כפועל בטל לגבי עסקה למחצית שכר' – זה נושא שהוא קצת מורכב – כל ההלוואות שאנחנו לוקחים היום מהבנקים, וכל המשק בכלל היום בנוי על הנושא של ריבית. ואם נפתח את התורה, שלוש פעמים נראה בפירוש שאסור לקחת ריבית ואסור גם לתת ריבית. אז איך כל המשק בנוי? היתר עסקה. מה זה היתר עסקה? הרעיון הכללי של היתר עסקה – וזו באמת שאלה כי הרבה פעמים אנחנו לוקחים היום הלוואות גם בשביל לקנות לחם וחלב במכולת או להחזיר חובות או לקנות בית, אני לא עושה עם זה עסקים, אבל הרעיון של היתר עסקה – הרבה מהאחרונים כותבים שכל הנאה של האדם זה בעצם סוג של עסקה. זו קצת התפלפלות. הרעיון הכללי הוא שמותר לבן אדם לקבל שכר ממישהו בשביל שהוא עושה לו עסקים ואפילו אם הוא משלם אחר כך ריבית, כי הריבית היא כמו רווח על העסק. אבל הגמרא מסייגת שזה בתנאי שהמלווה או נותן הכסף משלם לו עוד מעט שכר בשביל זה שהוא יתעסק בשכרו. מה השכר הזה שהוא צריך לשלם לו? כפועל בטל. זה 'עסקה למחצית שכר'. 'וכן פירשו התוספות בבכורות כ"ט: אכן בכאן פירש רש"י נוטל גם בעד טרחו של ההשבה'. אבל רש"י בא ואומר, חולק על הרמב"ם, ואומר שאתה לא רק מקבל שכר על כך שהתבטלת מהעבודה שלך, אלא גם אתה לוקח שכר על זה שאתה בעצמך השבת. 'ורק דמנקין אם המלאכה שהיה עוסק בה הייתה כבדה וזו קלה, כמה היה רוצה לנקות ממלאכה כבדה לקלה. וטעם הדבר חילקו התוספות והרא"ש דהכא, כיוון שפטור מהשבה אם לא ישומו לו הפסדו וצריך לשום לו, ולכן אגב שומא זו יכולין לשום גם כן טורח האבדה'. יקבל עוד שכר על הטורח של האבדה. 'אכן מה שקשה על התוספות הוא דגבי רעיית בכור כתבו גם כן דשמין כאדם בטל לגמרי והתם דמי להשבת אבדה'. כתוב לגבי רעיית בכור שאסור לדיין לקחת שכר על זה שהוא רועה בכורות. וכותב התוספות ששמים גם כן כאדם בטל לגמרי. והרי זה דומה להשבת אבדה אז איך אתה מחלק? 'וזה הקשה הפרי חדש

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

על הרא"ש בבבא קמא בכורות. ונראה לתרץ מה שכתבו שאגב דשמין הפסדו שמין גם טורחו של עכשיו, טעמא דמילתא דגבי השבת אבדה הא דאסור ליקח שכר על השבת אבדה אינו משום מהני בחינם דאינו אלא בלימוד תורה והוראה, אלא שהוא ממילא. כיוון דהתורה הטילה עליו חיוב השבת אבדה הוא מחויב לעשות כן ואין לו על מה לבקש שכר. וכשהוא מבקש שכר הוא כמו גזל שאינו רוצה להשיב בחינם'. אומר האבן האזל חילוק מאוד מעניין. יש שני סוגים של איסור קבלת שכר. יש איסור שהוא איסור אקטיבי, התורה אומרת לך אסור לך לקחת שכר על א' ב' ו-ג'. יש לך ממש עבירה על כך שאתה לוקח שכר. מה הדוגמאות לזה? לימוד תורה. כתוב בגמרא במפורש ש'מה אני בחינם אף אתה בחינם', אסור לך לקחת שכר על זה שאתה מלמד תורה. למה היום יש אנשים שמלמדים תורה בבתי ספר וכולי? נשאר לפעם אחרת. אבל ברמת העיקרון אסור לקחת שכר על לימוד תורה. אבל בהשבת אבדה זה לא איסור אקטיבי אלא התורה אמרה לך פשוט להשיב בחינם. זה לא שאסור לך לקחת שכר וזו עבירה אם אתה לוקח, אלא שהתורה אומרת לך להחזיר בחינם וזה שאתה מבקש כסף זה גזל. אבל בכל זאת זה דבר שאנחנו יכולים יותר להתמודד איתו. כי לפי האבן האזל, אם אני מתבטל ממלאכה אז אני הפסדתי כאן משהו ולכן על ידי זה אני יכול לקבל שכר. לעומת זאת, אם מדובר באיסור אקטיבי גם אם אתה מתבטל ממלאכה אסור לך לעבור על האיסור הזה. ניקח דוגמה מעולם אחר כדי להבהיר את ההבדל הזה – אם הדבר הזה זה איסור אקטיבי זה דומה לאכילת משהו לא כשר. ואז, גם אם יש מסעדה כשרה רחוקה ממקום העבודה שלי וייגרם לי הפסד כספי מסוים אם אלך לשם לעומת מקום קרוב לא כשר, אסור לי לאכול משהו לא כשר. אבל אם זה לא איסור שהוא איסור אקטיבי, אלא כמו אצלנו שאתה צריך להחזיר בחינם, אבל אם נגרם לך הפסד מסוים, אתה יכול לקבל החזר הוצאות על ההפסד הזה. במקרה כזה יהיה מותר לקבל שכר. כך אומר ר' איסר זלמן מלצר. 'וממילא כאן כיוון שיש לו היזק שהוא הפסיד מלאכתו ואינו מחויב כלל בהשבה בלא שכר אלא הא דהנו יכולים לשום כמה אדם רוצה להיבטל, וכיוון דעל כל פנים עכשיו אינו בטל שהרי טורח בהשבת אבדה ואינו מחוייב להשיב באופן תשלומין של כפועל בטל, לכן אין אנו יכולים לשום כמה אדם רוצה להיבטל ממלאכתו שהרי אינו יושב בטל לכן צריך גם לשום את אורך האבדה. אלא מכל מקום אם מלאכתו יותר כבדה מנקים לו מה שביטל ממלאכתו דכל זמן שלא התנה אנו סהדי דכיוון דניחא ליקח לו לישב בטל ממלאכתו הנכבדה. ובזה ניחא מה שהקשיתי על דברי הרמב"ם דמה שייך מנהג בזה. אבל לפי זה אפשר כיוון דאין אסור אלא דאין על מה להתחייב יכולים אנשי העיר לתקן ולחייב לעובד משום תקנת העיר שיכולים להסיע על קיצתן'. ממילא אומר ר' איסר זלמן, אם אין כאן איסור אקטיבי, יש הרבה יותר אפשרות לאנשי העיר להתערב. ובעצם הוא אומר כאן דבר שדומה לתפארת ישראל, ששבעת טובי העיר יכולים לקבל החלטה שלמרות שהיא לא מצד הדין אלא מצד התקנה המקומית, וכולם יהיו חייבים לכבד את זה.

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

האמת – זה כיוון דומה לתפארת ישראל. הם הולכים בכיוון – הם קצת מסבירים את זה בצורה שונה – התפארת ישראל מדבר על תקנה שתיקנו חכמים כי ראו שלא באו להחזיר. ר' איסר זלמן אומר יש ביד אנשי העיר את הכוח לעשות את זה – אבל מדובר כאן בתקנה שממש אפשר לקחת כסף על השבת האבדה.

עדיין יש לנו כאן איזו תלות מסוימת – וזו החלטה של אנשי העיר. החלטה מקומית. במצב של היום אנחנו לא רואים שיש איזו החלטה מקומית שצריך או מותר לקחת כסף על השבת אבדה. לא נכנסים לזה כאן בחוק. לפי החוק אפילו אין חובה להשיב, לפי החוק אסור לך בכלל לקחת את הכסף אליך, אתה מחויב להחזיר אותו למשטרה.

הנצי"ב¹¹ כותב כיוון אחר – 'ומחזיר לו את אבידתו, מקום שנוטלים עליה שכר תיפול הנאה להקדש. ופירוש המשניות לרמב"ם ז"ל מפורש אם היה מנהג שמחזיר האבדה יקבל שום שכר עיין שם, אלא שיש לתמוה איך יהיה מנהג נגד דין תורה? מנהג משמע בכל אדם בשוק והולך בטל האיך יתנה או יהיה המנהג בדבר שאסור ליקח השכר וגם לא מהני כמבואר להלן בדף ל"ז לעניין למוד ועיין בר"ן... וכן הקשה התוספות יו"ט. איברא לדברינו... תנן בבכורות ל"ח ונותן לו כפועל לא מיירי בטל מסלע ודאית אלא שהיה אפשר להרויח, ומשום הכי נותן לו שכרו כפועל שהולך בטל. והטעם משום דלזה גם כן מהני תנאי עיין שם. ואם כן באבדה אפילו הולך בטל מהני תנאי שיסולק לו כאדם שהולך בטל ואפשר שיזדמן לו איזה רווח. ולפי זה מהני מנהג בזה לשלם להולך בטל כמו שהיה מתנה'. הנצי"ב מחדש חידוש עצום אבל האמת זה חידוש שהוא די מוכר לימינו והנצי"ב משייך את זה להשבת אבדה. מה אומר הנצי"ב? אומר הנצי"ב הולך בטל זה לאו דווקא שאדם מתבטל בפועל מעבודתו. מה אנחנו עושים היום? מה האפשרות של רבנים או דיינים לקבל שכר? איך הם יכולים לקבל שכר? אנחנו רואים שאסור ללמד תורה עם שכר, איך מקבלים שכר? אומרים דבר פשוט מאוד – האנשים האלו אם הם לא יעסקו ברבנות הם ילכו לעסוק בדברים אחרים, הם צריכים להתפרנס, ולכן אנחנו משלמים להם בעצם את השכר בטלה שהם מתבטלים מעבודות אחרות – אז אומר הנצי"ב יש עוד אפשרות לקבל שכר, שאתה מתבטל באופן פוטנציאלי. היה עכשיו משהו שהיית יכול לעשות בחצי שעה שהתעסקת באבדה, אתה יכול לקבל על זה שכר. זמן שווה כסף. למרות שבפועל נגיד שרוב הסיכויים שלא היו מציעים לך עבודה, אבל עצם זה שהזמן שלך שווה כסף זה מתיר לך לקחת שכר.

יהודי אחרון שממש נפטר לפני כמה עשרות שנים – רבי צבי שפירא, הולך לכיוון אחר; יונראה דקושיית אטו ברשיעי עסקינן שייך רק אם תקנת המנהג הוא שאם לא יתן שכר לא יחזירו את

¹¹ מרומי שדה נדרים ל"ג.

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

האבדה וממילא הוי תקנה לעבור על המצווה. אבל כאן לא איירי בשכר הבא לפי בקשת המחזיר¹², הוא אומר לא, אתם לא הבנתם את המשנה טוב, המשנה לא מדברת על שכר שבא לפי בקשת המחזיר, אלא הבעלים מעצמם נותנים למחזיר, 'ואולי כך נהגו לטובת הבעלים שעל ידי זה יאווה המוצא להתעניין יותר באבדה שידע שהמחזיר ישלמו. אבל מכל מקום לא הוי תנאי בהשבה, והוי כעין דורון בעלמא ורק נראה כקבלת שכר טרחה ומשום הכי קרי ליה שכר השבת אבדה'. אומר ר' צבי שפירא זה לא ממש שכר, זו מתנה. ההוא שפרסם חמש מאות דולר למוצא הספרים העתיקים, או מי שמפרסים על הכלב פרס למוצא הישר, מה הוא חושב כשהוא מפרסם את זה? מה הפסיכולוגיה שלו? הוא מעוניין ליצור תשומת לב אצל האנשים. זה מה שעובר לאדם הזה בראש. ולכן, בגלל שזה מה שהוא חושב הוא לא מתכוון ממש לתת שכר, הוא רוצה לתת את זה כמתנה, מענק – אתה החזרת לי את האבדה אני מביא לך איזה מענק ובוזה נגמר הסיפור. לפי ר' צבי שפירא אי אפשר יהיה לדרוש את זה. זו מתנה. אי אפשר לדרוש את המתנה. לפי התפארת ישראל ולפי אבן האזל אם יש תקנה מקומית כזו אתה יכול לדרוש, אבל לפי הרב צבי שפירא אתה לא יכול לדרוש. נסיים רק בשאלה מעניינת ששאלו בבני ברק את הרב יצחק זילברשטיין – 'מצא סכום גדול ומסרו למשטרה כדי שתשיבנו לבעליו ואכן נמצאו הבעלים וגרם לקידוש ה' גדול ואנשי השלטון רוצים להעניק למוצא פרס כספי עבור זה, האם מותר יהיה לקבלו¹³. בן אדם מצא סכום כסף גדול, מסר אותו למשטרה, המשטרה לאות אזרחות טובה רוצה לתת לו איזה מענק כספי. כותב הרב זילברשטיין כך; 'נאמר בשולחן ערוך הרואה אבדה חייב להחזיר בחינם. יש להעיר שבמודעות על השבת אבדה יש לכתוב והמוצא הישר יקבל שכרו מהשמיים ולא יבוא על שכרו כאן בעולם הזה כי אין לקחת שכר על השבת אבדה. אולם ייתכן שמותר לקחת את הפרס משום שהשלטונות לא נותנים את הפרס משום שהחזיר את האבדה' – זה לא מעניין אותם הסיפור הזה שהוא החזיר את האבדה, הרי השלטון לא הרוויח מזה שום דבר. מה השלטון כן מרוויח מזה? 'למען לפרסם את הדבר וישמעו ויראו כולם ויחזירו אבידות'. השלטון רוצה, המשטרה רוצה שיהיו אנשים טובים במדינה. שאנשים יסייעו אחד לשני. ולכן הם אומרים אנחנו ניתן פרס ונעשה טקס והתוצאה מזה תהיה שאנשים יהיו אזרחים יותר טובים ויחזירו אבידות. אז זה לא שכר מקומי. ולכן מותר לקחת את הפרס הזה. אני משתף פעולה עם הממשלה, אני לא מקבל שכר שהחזרתי את האבדה, אלא אני חלק מהמאמץ הממשלתי להחזרת אבדות – מה הבעיה בזה? זה מצוין.

נסכם – אנחנו ראינו שיש ראשונים ואחרונים שכותבים בפשטות שאסור לקחת שכר על השבת אבדה ואני חושב שכך צריך לנהוג. אנחנו מחזירים אבדה – אלא אם בן אדם סובל מקושי כלכלי

¹² ר' צבי שפירא, צביון העמודים על הסמ"ק, פ"א ס"ק צ"ז.

¹³ חשוקי חמד בבא מציעא ל"א:

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "פרס או שכר עבור השבת אבדה"

מיוחד, לא יודע מה להגיד. אבל כך ראוי לנהוג, החזרת אבדה, בן אדם לא יודע, רוצה לשלם לך, אזוני בסדר, תודה רבה שאתה רוצה לשלם לי, אני מחזיר אבדה כי אני ירא שמים ואדם דתי ובשביל זה החזרתי את האבדה. אפשר להגיד שזה דרך המלך של הראשונים והאחרונים.

מצד שני יש לנו קושיה שבמשנה במסכת נדרים אנחנו רואים שממש היה מנהג לקבל שכר על השבות אבדות. יש כמה כיוונים באחרונים שמתעסקים בזה – ר' ישראל ליפשיץ בתפארת ישראל אומר שזה לא סתם – הייתה תקנה מקומית להשיב אבדה. ולפי אבן האזל, ר' איסר זלמן מלצר אפשר גם לתקן תקנה מקומית כזו שמשיבים אבדה ומקבלים על זה שכר. הנצי"ב בא ואומר לא, זה לא כיוון כזה אלא זמן שווה כסף ולכן בזמן הזה שאני יכול פוטנציאלית לעשות מלאכה ואני מתבטל ממנה, על דבר כזה יהיה מותר לי לקחת שכר. ר' צבי שפירא נותן כיוון נוסף שהוא מתנה, אתה מקבל את זה כמתנה, לא כשכר, ואי אפשר לדרוש את המתנה, אבל אין שום בעיה לקבל אותה.

אמרנו לסיכום, כשמהשטרה רוצה לתת פרס על האזרחות הטובה שאדם מגלה בזה בכלל אין שום בעיה ולהיפך, הוא מסייע לכך שאנשים בעתיד ירצו יותר להשיב אבדות.